

ענינים

36

בעניני תשעה באב

א. בדין ברכת ענט"י שחרית בת"ב

ב. בדין ת"ב נדחה, ואי חיוב התענית בזה"ז הוי מדברי קבלה

ג. בדין קריאת איכה ביום ובלילה

א. בדין ברכת ענט"י שחרית בת"ב

כתב השו"ע בסי' תקנ"ד סעיף י' דבתשעה באב נוטל אדם ידיו שחרית, ובמ"ב ס"ק כ"א כתב וז"ל, משום רוח רעה השורה על הידים דהוי"ל כמלוכלך בטיט ובצואה דמותו, כ"כ הבי"ב בסי' תרי"ג, וע"ש בביאור הגר"א [סק"ו] שמפקפק על דין זה, ולכן נראה לי שלא יברך על נטילת ידים בשחרית אחר הנטילה, רק אחר שעשה צרכיו ויטול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו ואז יברך ענט"י משום תפלה, עכ"ל. והיינו דאף דלענין עצם הנטילה רשאי ליטול ידיו שחרית וכדעת השו"ע, מ"מ לענין ברכה יש להחמיר לחוש לדברי הגר"א, ולכן לא יברך אלא אחר שעשה צרכיו דאז מותר ליטול ידיו לתפילה.

וצריך ביאור מאיזה טעם לא יברך על נטילה זו דרו"ר, דהא גם לדעת הגר"א דאסור ליטול משום רוח רעה מ"מ אם עבר ונטל הרי קיים המצוה, וא"כ מאחר שנטל ידיו למה לא יוכל לברך ע"ז, דהא אין כאן ספק ברכה לבטלה אלא ספק איסור רחיצה. [וענין מצוה הבאה בעבירה לא שייך הכא, דכיון דאנו מתירים לו ליטול לא מיקרי בא בעבירה דלא גרע משוגג^א].

ולכאורה משמע דסובר המ"ב דכל שהדין הוא שלא לעשות המצוה אינו מברך, ואולי הטעם בזה משום דאינו יכול לומר וציונו, דאף שמקיים המצוה מ"מ אינו מצווה על כך, ולכן לדעת הגר"א דאסור לו ליטול ידיו א"א לומר על נטילה זו "וציונו", ואף דמקיים בזה מצות נטילה, מ"מ כיון דמצווה שלא לעשותו [משום איסור רחיצה] ל"ש לומר בזה וציונו.

ואולי יש לדמותו למה שנסתפק המ"ב בסי' תע"ה בשעה"צ שם ס"ק ל"ט בשומר אבידה דפטור אז מכל המצוות משום עוסק במצוה פטור מן המצוה, מה הדין אם אכל מצה באותה שעה האם מברך על אכילת מצה, דאף דיוצא יד"ח באכילה זו, אפשר דאין יכול לומר וציונו, כיון שאינו מצווה אז לעשות המצוה. וה"נ בנידון דידן אף שהוא מקיים מצות נטילת ידים מ"מ אין יכול לומר ע"ז וציונו כיון שאינו מצווה לעשות כן. [מיהו לכאוי לא דמי דעוסק במצוה הרי הוא פטור מן המצוה ולהכי אין יכול לומר וציונו, משא"כ הכא דא"י דין פטור מהמצוה אלא רק דיש עליו איסור רחיצה, והוי רק כאנוס על המצוה, וי"ל דבזה שפיר יכול לומר וציונו^ב].

והנה אבל ביום ראשון אינו מניח תפילין, ונחלקו הפוסקים מה הדין ביום קבורה שאינו יום מיתה אי חשיב יום ראשון לענין תפילין, ובחיי אדם הלי' תפילין כלל י"ד ס"י"ט כתב שיניחם בלא ברכה, ואמרו"ר הגאון שליט"א תמה בזה דהא לכאוי אם מניחם מקיים מצוה ורק עבר על איסור אבלות וא"כ כיון שמניחם ומקיים המצוה למה לא יברך. אכן רש"י בכתובות דף ו' ב' כתב דהא דאבל אינו מניח תפילין לפי שאי"ז פאר לתפילין, ומשמע שהוא מהלכות מצות תפילין ולפ"ז י"ל דאינו מקיים מצות תפילין כהלכתו, אבל ברש"י בסוכה דף כ"ה ב' כתב דהוא משום האבלות ובתורא"ש שם כתב דכשמתפאר מראה בעצמו שאינו אבל, ולפ"ז מסתבר דאם הניח קיים מצוה, וא"כ למה לא יוכל לברך.

אמנם למש"נ י"ל דאפי' אם הוא מדיני האבלות כיון דאסור לו להניח תפילין אין ע"ז ברכה דאין יכול לומר וציונו, וכמש"נ מד' המ"ב לענין נט"י ביוהכ"פ דאם אסור ליטול ידיו אינו מברך ע"ז אף שמקיים מצוה. ועי' בהערות וביאורים כתובות אות ק"ג ק"ד.

[א.ה. הראשונים נחלקו בשוחט בשבת לחולה ויש לו עפר מוכן לכיסוי אם מותר לכסות בשבת, ובשו"ע יו"ד סי' כ"ח סט"ז כ' דיש מי שאומר שיכסנו, ובתב"ש שם סעיף כ' כתב דנ"ל דכיסה בברכה, ובפשוטו י"ל הטעם דברך משום דגם לדעת האוסרים לכסות מ"מ אם כיסה קיים מצוה ושפיר מברך, אבל למש"נ יש לדון בזה דעל הצד שאסור לכסות הרי אינו מצווה ע"ז ואינו מברך. מיהו עיי"ש בתב"ש ס"ק ל"ב שהאר"ק דהעיקר כדעת המתירים, וא"כ י"ל דלכן יברך].

ב. בדין ת"ב נדחה, ואי חיוב התענית בזה"ז הוי מדברי קבלה

בתשו' אבני נזר חאו"ח סי' תכ"ו כתב לדון בתשעה באב שחל בשבת ונדחה למחרתו, אי קטן שהגדיל ביום ראשון מחוייב להתענות או לא, והיינו דיש להסתפק אם כשהצום נדחה הוא בגדר תשלומין או דעיקר הצום הוא ביום ראשון, דאם הוא תשלומין י"ל דאינו חייב להתענות כיון דבשבת היה פטור, אבל אם עיקר הצום הוא בראשון הרי אז הוא מחוייב, ועיי"ש שהביא דברי הירושלמי לענין ט"ב שחל בשבת אם יש בו דין שבוע שחל בו, וכ' שם שהוא תלוי בזה ע"ש, ובשו"ע או"ח סי' תקנ"א סעי' ד' איכא פלוגתא בת"ב שחל בשבת ונדחה אי כל שבוע שלפניו אסור כדן שבוע שחל בו וכנ"ל בד' הירושלמי, וביאור הנידון בזה הוא דאם יום התענית הוא בשבת ומה שמתענין ביום ראשון הוי בגדר תשלומין שפיר י"ל דשבוע שלפניו יש בו דין שבוע שחל בו, אבל אם נימא דעיקר זמן התענית בכה"ג הוא ביום ראשון א"כ אין בזה דין שבוע שחל בו וה"ז כמו שחל ת"ב ביום ראשון דאין דין שבוע שחל בו.

^א א.ה. גם י"ל דלא שייך דין מצהב"ע בנט"י כיון שעיקרה לטהר הידים ולא משום המצוה. מיהו י"ל דברכה מיהת ליכא דא"ז מברך אלא מנאץ.

^ב [ובמ"ב סי' ע"א ס"ק ד' כתב דאונן אם רוצה לאכול פת אף דאינו צריך לברך המוציא מ"מ צריך ליטול ידיו, אבל לא יברך על הנטילה, ברכי יוסף יו"ד שמי"א, והנה הטעם דחייב בנט"י מבואר בברכ"י שם דהוא משום דהוי מילתא דאיסורא ואונן לא הותר לו איסורים אלא רק פטור מן המצוות, ויל"ע א"כ מ"ט לא יברך ג"כ על הנטילה, והיה אפשר"ל דהוא משום דנט"י תרתי אתנייהו ביה מצוה ואיסור וכמש"כ בברכ"י שם, והברכה היא רק על המצוה, ולכן אונן שחיובו רק משום האיסור אינו מברך. אמנם באמת א"י"צ לזה אלא הטעם הוא משום דהברכה גופא הוי מצוה וממצוה זו ג"כ האונן פטור. ופשוט].

ובשו"ע סי' תקנ"ד סעי' ט' כתב דבת"ב נדחה אין נוהגים דברים שבצנעא אבל הרמ"א שם פליג ע"ז דנהגו לאיסור עי"ש. וי"ל דהוא ג"כ תלוי בזה דאי הוי כתשלומין יש לאסור דברים שבצנעא דעיקר התענית ראוי להיות בת"ב שהוא שבת, אבל אי נימא דכיון שנדחה עיקר זמנו הוא בראשון שפיר יש להתיר וכד' השו"ע. [ועי' בתשו' הרשב"א ח"א סי' תק"כ שנשאל בזה אם נהגו דברים שבצנעא והשיב שעקרוהו לגמרי מתשיעי ואקמוהו אעשירי. וכד' השו"ע, והובא כ"ז באבני"ז שם יעו"ש].

אלא שיש להעיר בזה מהא דאי' בשו"ע תקנ"ט ט' דבת"ב שחל להיות בשבת ונדחה ליום א' בעל ברית מתפלל מנחה בעוד היום גדול ורוחץ ואינו משלים תעניתו. ומבואר דאיכא קולא בת"ב נדחה, ובביא"ה"ל שם הביא ד' הגרע"א בשם השב"י דגם בחולי קצת ומעוברת שיש קצת מיחוש מותרים לאכול ע"ש. ולכאוי' היה נראה מזה דאי"ז עיקר זמנו אלא תשלומין, דאי נימא דעיקר יום התענית הוא בראשון וכמש"כ הרשב"א הנ"ל דאקמוהו בעשירי מ"ט יש בזה קולות. [ועי' בתשו' מהרש"ם ח"ג סי' שס"ג שכתב להוכיח כן].

ב. ידועים ד' אבודרהם שהביא הב"י באו"ח סי' תק"נ דתענית עשרה בטבת אם היה חל בשבת לא היו דוחין אותו מפני שנאמר בה בעצם היום הזה יעו"ש, ותמה הב"י מנלן ד"ז ומ"ש משאר תעניות שאין דוחים שבת, וביארו בזה [יעו"ש בחי' הגר"ח על הש"ס, ויסוד הדברים כתב המנ"ח במצווה ש"א]. דבאמת התעניות מדברי קבלה לא ה"י בהם קביעות זמן על עצם היום אלא על החודש וכדכתיב בקרא בזכר' צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי, ומה דאנו מתענין ביום מסוים הוא מדרבנן שקבעו יום זה שיהיו מתענים בו, וזהו ביאור מש"כ האבודרהם דב"י בטבת שנאמר בו בעצם היום הזה. היינו דהתם ה"י קביעות הזמן מדברי קבלה על יום זה ד"י בטבת ומה"ט אין לדחותו. דמה דדוחין בעלמא הוא מפני שמד"ק אין הזמן ביום זה אלא בכל החודש.

והנה צ"ע לפ"ז מ"ט חולה שלא יכול ה"י להתענות ב"ז בתמוז לא אמרי' דמ"מ מחמת דינא דדברי קבלה יתענה בכל החודש, וצ"ל לפי"מ דאיתא ברי"ה דף י"ח דהאידינא ליכא כלל חיובא מדברי קבלה, דבזמן דליכא גזירת המלכות רצו מתענין רצו אין מתענין, ולכן אין משלימין בזה"ז כיון דכל עיקר חיובא דילן הוי רק מדרבנן ובזה הא קבעו יום מסוים להתענות בו.

ומעתה יש לעי' לפי"מ דאיתא ברי"ה שם דמקשי' דא"כ ת"ב נמי רצו אין מתענין, ומשני דת"ב הוכפלו בו צרות יעו"ש, ובט"ז סי' תקנ"ד סק"ד נראה דנקט דהיינו דת"ב הוא מדברי קבלה גם בזה"ז, דבזה לא אמרי' דרצו אין מתענין. יעו"ש היטב. [אולם בדברי הגמ' יש גם לפרש דאי"ז מדברי קבלה אלא דמ"מ חמיר טפי כיון שהוכפלו בו צרות]. ולפ"ז נמצא דלפמשי"נ דחיובא דדברי קבלה ה"י על החודש כולו א"כ חולה שלא ה"י יכול להתענות בת"ב או קטן שהגדיל אחר ת"ב יהא מחויב להשלים בכל החודש משום עיקר החיוב דדב"ק, ולא שמענו ד"ז.

וכמו"כ יש לשאול גם בהא דמצינו דאיכא קולות בת"ב שנדחה וכנ"ל, ואם נימא דגם בזה"ז איכא חיובא דד"ק בת"ב ואיכא דין בכל החודש א"כ מאי נפ"מ אי הוי בזמנו או נדחה, והרי החיוב דד"ק הוא בכל החודש וזהו עיקר זמנו, וצ"ע בזה.

ג. בדין קריאת איכה ביום ובלילה

המנהג שקורין איכה בלילה בברכה וביום חוזרין וקורין אותה אחר הקינות בלא ברכה, אמנם באמת הטור בסי' תקנ"ט הביא ממסכת סופרים דיש שקורין אותה בלילה ויש שמאחרין עד הבוקר לאחר קריאת ס"ת, ולא הביא דעה שקורין אותה גם ביום וגם בלילה, וכן השו"ע והרמ"א הזכירו קריאת איכה רק בלילה, אבל הש"ח כתב דיר"ש יוצא ידי שניהם ויחזור ויקראנה ביום, והובא בא"ר ס"ק ד' ובמ"ב ס"ק ב'.

והגה"צ ר' שריה דבליצקי צ"ל היה נוהג לקרות את המגילה ביום תיכף אחר קריאת התורה קודם הקינות, וטעמו לפי דבמס' סופרים מבואר דאותן הקורין ביום קורין אותה אחר קריה"ת, וא"כ גם אנחנו שחוזרים וקורין ביום כדי לצאת ידי שניהם ראוי לנו לקרותה תיכף אחר קריה"ת. [ומה שבעבר היו מאחרים קריאת איכה לאחר הקינות, משום שרק היחידים חזרו לקרותה ביום כמב' בשל"ה ובמ"ב הנ"ל, וא"כ הציבור היו מתחילין מיד באמירת הקינות, ולכן היחידים היו קורין אותה אחר הקינות].

והנה יש לדון לדעה זו שהביא הטור מהמסכת סופרים דקורין אותה ביום אם זהו משום דס"ל דעיקר זמנה ביום דוקא וכמו בשאר מגילות, ולפ"ז אם קראו בלילה לא יצאו ידי"ח, או דלכו"ע יוצאין בלילה אלא שנהגו לאחר קריאתה ליום. ובפשוטו נראה דכו"ע מודו דאם קראו בלילה יצאו ידי"ח, אלא שלכתחילה יש שנוהגים לדחותה ליום שאז הוא יותר זמן קריאה.

ולפ"ז כהיום שנוהגים לקרותה בלילה הרי לכו"ע יצאו כבר בקריאת הלילה, דלא תיקנו לקרותה ב' פעמים, ונמצא דגם להנוהגים לקרותה ביום האידינא שקראו אותה בלילה אין הקריאה של יום מעיקר התקנה, ומש"כ השל"ה דיר"ש יוצא ידי שניהם, אין הכוונה שלדעה זו אנו יוצאין את עיקר הקריאה ביום, אלא כוונתו דמ"מ יש לחזור ולקרותה גם ביום אף שאין יוצאין בזה את עיקר התקנה, אבל אי"ז קריאה של עיקר התקנה אלא מנהג בעלמא.

ולפ"ז נראה דלמנהגנו שכבר קראו את המגילה בלילה אי"צ לקרותה תיכף אחר קריה"ת ושפיר קורין אותה אחר הקינות, דכיון שכבר יצאו את עיקר חובת הקריאה בלילה נמצא דהקריאה של יום אינה אלא מנהג בעלמא, דמש"כ במס' סופרים דקורין אותה אחר קריה"ת היינו באלו שלא קראו בלילה שאצלם קריאת היום היא עיקר התקנה ומברכין עליה, אבל אצלנו קריאת היום אינה אלא מנהג בעלמא, ופשוט. [אלא דשמעתי שהגרש"ד צ"ל אמר עוד דראוי להקדימה לשאר הקינות משום דאיכה הוי קינות מדברי קבלה וקודמים לשאר הקינות].

והנה בשנה זו [א.ה. שנת תש"פ בעת מגיפת הקורונה] יש צורך לחלק המנינים ואין די מגילות איכה מקלף לכל המנינים, ולכאוי' אלו שלא היה להם מגילה בלילה יוכלו לקרוא ביום בברכה וכמבואר במס' סופרים דיש שנוהגים לקרוא ביום, דלפי מש"נ י"ל דאין כאן פלוגתא בעיקר התקנה אם זמנה בלילה או ביום, דכו"ע מודו דיוצאין בין ביום ובין בלילה, ורק מנהגים חלוקים הם מתי יותר ראוי לקרותה, וא"כ ציבור שלא קראו בלילה יוכלו לקרותה ביום בברכה. אלא דהם ודאי יש להם לקרואה תיכף אחר קריאת התורה וכמבואר במס' סופרים.

ובעיקר המנהג לקרותה בלילה יל"ע מ"ש משאר מגילות דזמנן ביום. ונראה לפי"מ דאי' בחז"ל שבחטא המרגלים שהיה בט"ב אמר הקב"ה אתם בכיתם בכיה של חנים וכו', ובכיה זו היתה בלילה כדכתיב ויבכו בלילה ההוא, וא"כ גם הבכיה לדורות עיקרה בלילה.